Stefan Gełdon

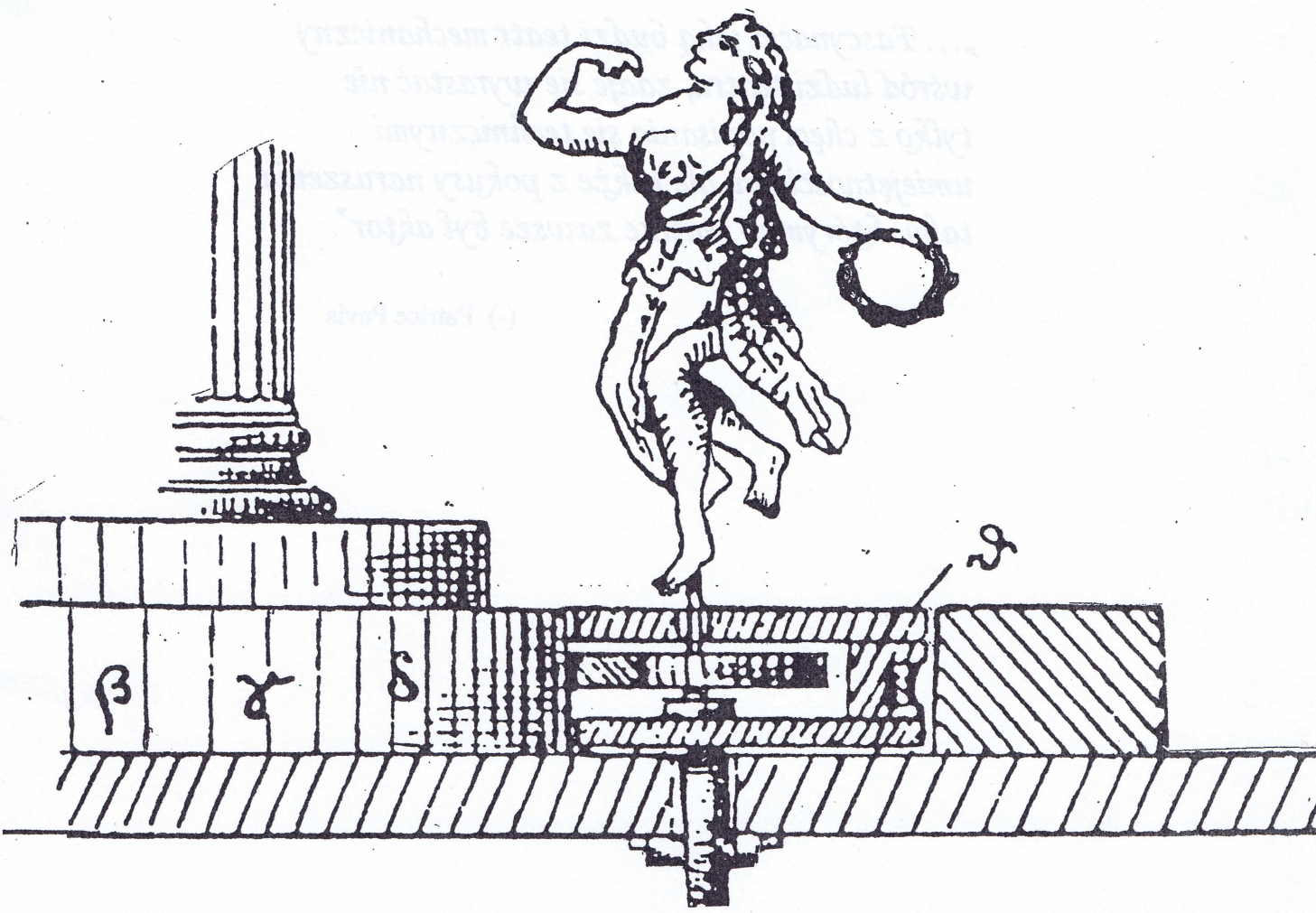

Lalka mechaniczna

(Teatr automatów)

Technika teatru lalek - zeszyt 20

„...Fascynacja jaką budzi teatr mechaniczny wśród ludzi teatru, zdaje się wyrastać nie tylko z chęci popisania się technicznymi umiejętnościami, ale także z pokusy naruszenia tabu, którym w teatrze zawsze był aktor".

(-) Patrice Pavis

Stefan Gełdon

Lalka mechaniczna
(Teatr automatów)

Autor Słownika Terminów Teatralnych - Patrice Pavis definiuje teatr mechaniczny jako "rodzaj teatru, w którym gra aktorów jest zastępowana wprawianymi w ruch lalkami, automatami lub innymi obiektami." Natomiast "Słownik wiedzy o teatrze" określa teatr mechaniczny jako "teatr w,którym ruch lalek spowodowany jest przez zastosowanie mechanizmu, np. zegarowego lub pasa transmisyjnego poruszającego lalki. W teatrze lalek znane są kombinacje teatru mechanicznego z teatrem lalek animowanych przez aktora-lalkarza".

Osobiście do lalek mechanicznych zaliczam wszystkie lalki, rekwizyty i dekoracje wprawiane w ruch poprzez zaprogramowany przez człowieka mechanizm poruszany siłami natury (wiatr, woda, słońce, grawitacja), energią kinetyczną, albo silnikiem (parowym, spalinowym, elektrycznym itp.).

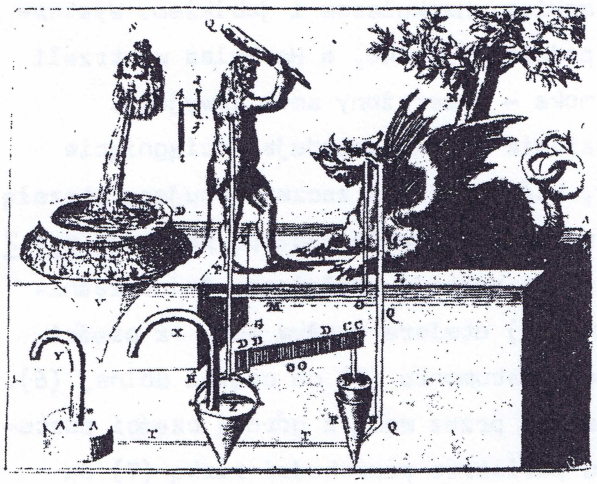

Herkules zabija smoka, rysunek z traktatu Quatro theoremi o teatrze mechanicznym.

Za twórców takich automatów uważani są uczeni aleksandryjscy żyjący w II w. p.n.e. Klestibios i Philon z Bizancjum, a przede wszystkim działający początkach naszej ery Heron, który wymyślił teatr mechaniczny (patrz rysunek obok).

Później teatr mechaniczny pojawia się na specjalnych pokazach, na dworach i na jarmarkach. Rozkwit teatru mechanicznego i teatru automatów następuje w XVI - XVIII wieku, wtedy książęta europejscy pokazywali w swoich dworach automatyczne przedstawienia lalkowe, które pokazywały ruchome lalki bez wyraźnej akcji teatralnej. Pokazywano też małe wędrowne przedstawienia mechaniczne, które w owym czasie były atrakcją dla dzieci i dorosłych.

W XIX wieku teatr mechaniczny był uzupełnieniem różnych imprez objazdowych, w czasie których pokazywano sceny o stworzeniu świata, potopie i różne inne wydarzenia. Takie mechaniczne przedstawienia pokazywano do lat dwudziestych XX wieku.

W kościołach wielu zakonów w Polsce już od XVIII wieku znane były jasełkowe. Konstrukcja tych jasełek działała w oparciu o mechanizm zegarowy z obrotową tarczą. Lalki ruszały się po obwodzie i wokół własnej osi i wykonywały jakieś ruchy własne, zgodne z programem zaprojektowanym przez konstruktora - najczęściej zakonnika.

Obecnie można spotkać dużo rozwiązań nie tylko mechanicznych, ale też elektrycznych i elektronicznych do automatyzacji lalki mechanicznej, lecz te zagadnienia omówię w zeszycie poświęconym lalkom animatronicznym.

Opisując lalkę i teatr automatów oprę się na niżej wymienionych zagadnieniach:

1. Automaty Herona
2. Androidy
3. Theatrum mundi
4. Teatr automatów
5. Rocher - wioska automatów
6. Współczesne wersje teatru mechanicznego

Automaty Herona

Heron z Aleksandrii zajmował się wieloma dziedzinami nauki: matematyką, geodezją, fizyką. Był pomysłodawcą i wynalazcą wielu automatów, w tym automatów teatralnych. Napisał książkę "Teatr automatów", w której opisuje automaty odgrywające nawet pięcioaktową sztukę teatralną.

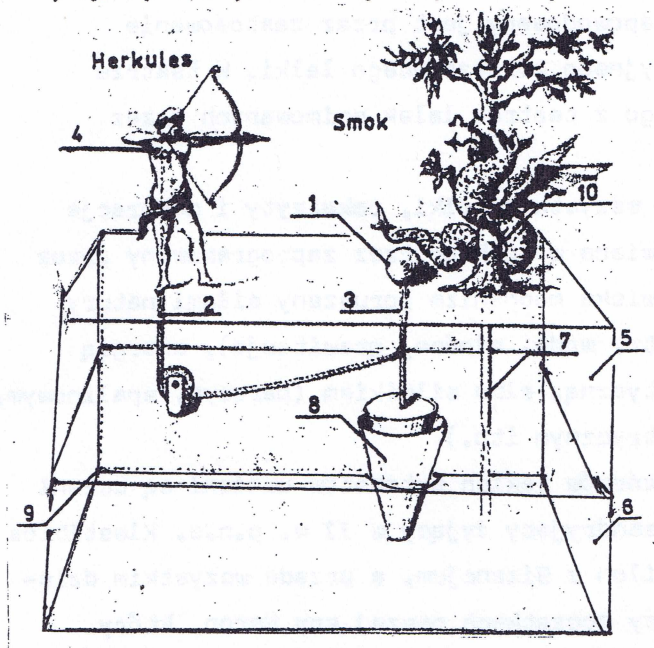

Rys. 1. Automat „teatralny": 1 – jabłko-włącznik, 2, 3 – sznury ciągnące, 4 – zaczep cięciwy i strzały (rys. 4a), 5 – naczynie z wodą, 6 – naczynie z powietrzem, 7 – rurka doprowadzająca wypierane przez wodę powietrze do piszczałki, 8 – stożkowe zamknięcie zaworu doprowadzającego wodę do naczynia 6, 9 – przegroda, 10 – piszczałka

Na rys.1. pokazano automat, za pomocą którego można odtworzyć mityczną scenkę ze smokiem, Herkulesem i jabłkiem. Wystarczy podnieść jabłko, a Herkules wystrzeli do smoka - przerażony smok zawyje... Uniesienie jabłka powoduje pociągnięcie liny, która wyciąga zaczep mocujący strzałę Herkulesa (działanie zaczepu pakazuje rys.2) - strzała zostaje zwolniona. Jednocześnie stożek (8) otwiera dopływ wody z części górnej postumentu (5) do części dolnej (6). Wypierane przez wodę z górnej części postumentu powietrze przechodzi rurką (7) do piszczałki (10) - smok wyje.

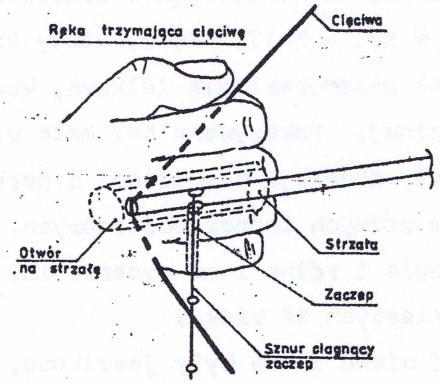

Rys. 2. Mechanizm zaczepu strzały i cięciwy

W automacie grającym (Rys.3) jest wykorzystany (opisany przy automacie na Rys.1) sposób dostarczania powietrza do piszczałek (wypieranie powietrza przez wodę wpływającą do szczelnego naczynia). Wlewana przez otwór (3) woda przepływa przez rurki (2) do kolejnych naczyń (I.II.III.IV). Zagięcie rurek powoduje opóźnienie przepływu wody do następnego naczynia - woda wylewa się dopiero osiągnięciu poziomu górnej

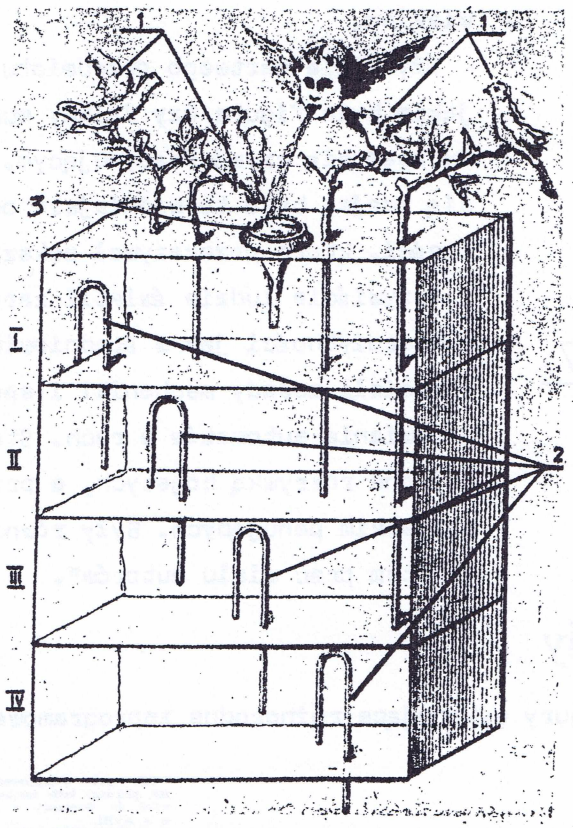

Rys. 3. Automat wygrywający melodię: 1 – piszczałki organowe, 2 – rurki doprowadzające wodę (dzięki zagięciu pełnią rolę zaworu zamykającego odpływ powietrza do następnego naczynia, są „zatykane" przez wodę), 3 – otwór do wlewania wody; I, II, III, IV, V – naczynia-miechy

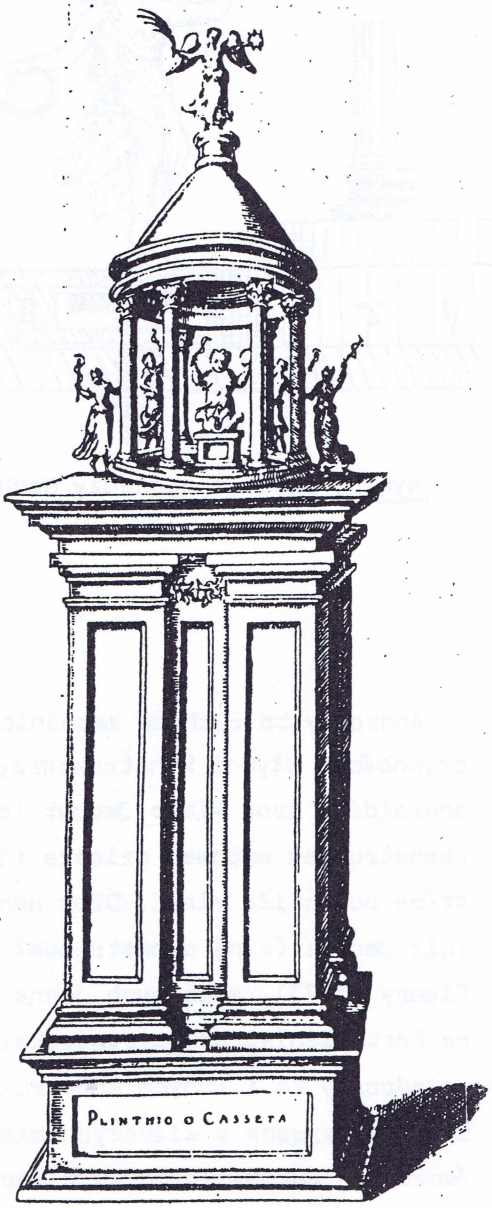

Rys.4. Apoteoza Bachusa. Rekonstrukcja zespołu automatów Herona z Aleksandrii.

części rurki. Po opadnięciu poziomu "przelewanie" trwa nadal (decyduje o tym wcześniejsze, całkowite wypełnienie rurki przez wodę). Wypierane przez wodę powietrze uruchamia piszczałki (2) (dzięki zagięciu rurki woda zamyka odpływ powietrza do dolnego naczynia). Przez dobranie wielkości naczyń można określić długość trwania poszczególnych dźwięków. To rozwiązanie jest prawdopodobnie pierwszym programowanym urządzeniem.

Henryk Jurkowski w "Dziejach teatru lalek" t.I, opisuje grupę "...automatów przedstawiającą apoteozę Bachusa (Rys.4). W tej świątyni na ołtarzu płonął ogień, a Bachus rozlewał mleko i wino, które zlizywała leżąca u jego stóp pantera. Pojawiały się również bachantki (patrz Rys.5), które przy biciu w bęben i dźwiękach cymbałów tańczyły wokół świątyni. Gdy bóg przesuwał się na inny ołtarz po przeciwnej stronie świątyni, Nike, umieszczona na dachu tejże, odwracała się w tym samym kierunku... H.Jurkowski pisze dalej... Działanie automatów, podobnie jak animacja lalki, zadziwiało publiczność. Być może, nie dostrzegano nawet większej różnicy między bezpośrednią i animacją mechaniczną.

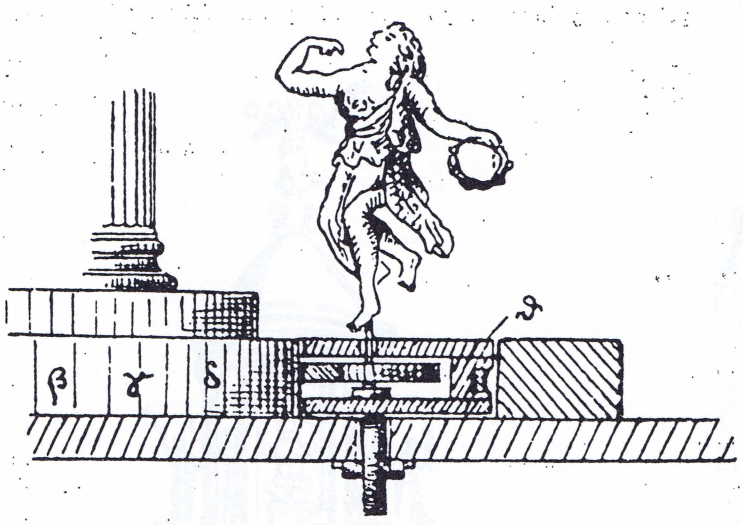

Rys.5. Detal z apoteozy Bachusa.

Nie tylko zdarzenia przedstawiane bywały cudowne, ale sam fakt przestawienia zdarzeń był cudownym zjawiskiem.

Ożywienie martwego przedmiotu, jakim była figura czy lalka, musiało wydawać się czymś fascynującym. I jak się zdaje, było to ważniejsze od tych treści, które przekazywał pokaz.

Oczywiście ludzie światli zarówno w starożytności jak w średniowieczu rozumieli zasady mechaniki i sposoby wprawiania automatów w ruch. Stały się też one rozrywką bogatych, a przede wszystkim panujących. Były również tematem prac wielu autorów".

Androidy

Androidy to ruchome mechaniczne lalki-figury wykonujące różnorodne zaprogramowane czynności. Słynni konstruktorzy androidów: Droz Pierr Jaquet (ojciec) skonstruował automat dziecka (1760), które potrafiło pisać. Droz Henri Luiz Jaquet (syn) skonstruował dwie figury (1773), z których jedna grała na fortepianie, druga rysowała.

Androidy te i innych konstruktorów były pokazywane w większych miastach ówczesnej Europy (również w Warszawie patrz afisz obok Rys.6).

Gianelli Giovanni Torrano - inżynier mediolański przebywający na dworze cesarza Karola V wsławił się konstrukcją licznych, bardzo skomplikowanych automatów, poruszających się i walczących w takt odpowiedniej muzyki.

Legenda głosi, że w Toledo skonstruował automat, który codziennie sam przychodził do pałacu arcybiskupa i przynosił swemu właścicielowi chleb.

Jak wynika z zachowanego afisza, pierwszy teatr marionetek zawitał do Warszawy z zagranicy w w. XVII:
(Tyg. Ilustr. 1871. nr. 183)

„Oznajmuje się a widzieć każdemu daje, że jest z nacyey włoskiej jeden magister, w różnych a bardzo cudownych kunsztach umiejętny, który ludowi bardzo piękne a krotochwilne rzeczy, to jest przez figury albo obrazy ruszające się, różne tańce, skoki itp. pokazać chce.

1. Najpierwej wszystkim ludziom kunszt miłującym widzieć się daje, jako przez kunsztowne figury bardzo piękne tańce od jednego kawalera a nadobnych panien odprawowane będą różnym sposobem.

2. Obaczy się, jako maszkarne tańce fusą, abo sposobem włoskim odprawować się będą.

3. Obaczy się, jako jedna figura abo obraz bardzo kunsztowne a piękne skakanie odprawować będzie.

4. Obaczy się, jako maszkarą jedna figura ubrana będąc, tak kunsztownie a foremnie sposobem włoskim tańcować będzie, że się ludzie kunszt miłujący ucieszą.

5. Obaczy się, jako pięć figur w maszkary ubrane tańcują, a na hiszpańskich bębnach bębnią, a to wszystko bardzo ucieszmie i foremnie.

6. Obaczy się, jako w obudwóch rękach gołe szable figury mając, piękny nowy taniec sposobem chorwackim odprawować będą.

7. Obaczy się, jako jedna fusą hiszpańską ubrana, trzymając dwa kastaniety w rękach, swojemi własnemi rękami je otwiera.

8. Obaczy się, jako piękna kawalerya polować będzie na zwierza.

9. Obaczy się, jako jedna figura z ruśnice strzela do sarny.

10. Obaczy się, jako przyjdzie lew i z niedźwiedziem będzie się bił.

11. Obaczy się jako jedna figura, połowa człowieka i konia przyjdzie, a ze lwem się będzie biła.

12. Obaczy się, jako smok z wężem będą się bili.

13. Obaczy się, jako Turcy z chrześcijany na okrętach do siebie z dział strzelają, a społem się biją.

To wszystko bardzo kunsztownie i foremnie, czego tu w tych ziemiach nigdy przedtem nie widziano.

Kto takowe rzeczy chce widzieć ma się pytać do domu Zamojskiego o 2-ej godzinie.

Rys.6. Tekst zachowanego afisza z XVII w.

W XVIII wieku wędrowne dziewczęta pokazywały na ulicach francuskich miast lalki, które dzięki ukrytym mechanizmom wykonywały skomplikowane czynności - ten rodzaj widowisk nazywano "La jolie Catin".

W artykule "Na obraz i podobieństwo" zamieszczonego w miesięczniku "Nowa fantastyka" (maj 2002r.) Dominika Materska pisze: "Z biegiem stuleci, wraz z rozwojem myśli ludzkiej, lalki stawały się coraz ważniejsze - ożywiane coraz wymyślniejszymi mechanizmami, stanowiły dowód prymatu nauki nad naturą... Specjalnie zakochany był w nich francuski wiek XVIII. W kręgach libertynów, gdzie prym wodził markiz de Sadé, zapanowała moda na "mechaniczne kochanki" (les maltresse-machines), niewyobrażalnie drogie, pokryte jedwabiem kukły. Legendy krążyły zwłaszcza o niejakiej Mirabelle, wykonanej ponoć we Włoszech na zamówienie sułtana tureckiego. Lalka ta "mordowała" przygodnych kochanków - przebijał ich wysuwany sztylet, chyba że wiedzieli, w którym momencie należy przesunąć sekretną dźwignię.

Prócz maitresse-machines kolekcjonerzy osobliwości zamawiali u genialnych zegarmistrzów inne lalki: mechanicznych żołnierzy toczących pojedynek, baletnice, pianistki, które dzięki dźwigniom w palcach rzeczywiście odgrywały utwory muzyczne, a także automaty piszące, zdolne do odtworzenia na podsuniętym kawałku papieru całego wiersza."

Theatrum mundi

Lalki lub sprzężone zespoły lalek przesuwające się na pasie transmisyjnym, szynach albo kole i przedstawiające scenkę z życia wziętą nazywamy theatrum mundi. nazwę tej techniki animacji mechanicznej wprowadził Robert Hautsch (zm.1708) z Norymbergi, który w tej technice przedstawiał sceny biblijne (stworzenie świata, potop) i różnego rodzaju zdarzenia historyczne. Na rysunku 7 pokazano XIX-wieczną szopkę mechaniczną ilustrującą wyżej wymienioną technikę.

Obecnie przykładem stosowania techniki theatrum mundi są odgrywane jasełka w szopkach niektórych kościołów w okresie świąt Bożego Narodzenia. Istniejące do dziś szopki mechaniczne mają w sobie coś z ducha dawnego teatru figur. Można tu mówić o dwu zasadach konstrukcyjnych ich mechanicznego ruchu. Pierwsza sprowadza się do poruszania w przestrzeni - w poziomie, pionie lub ukośnie, ruchem taśmowym nieruchomych figurek. Druga do poruszania samych postaci stojących w miejscu.

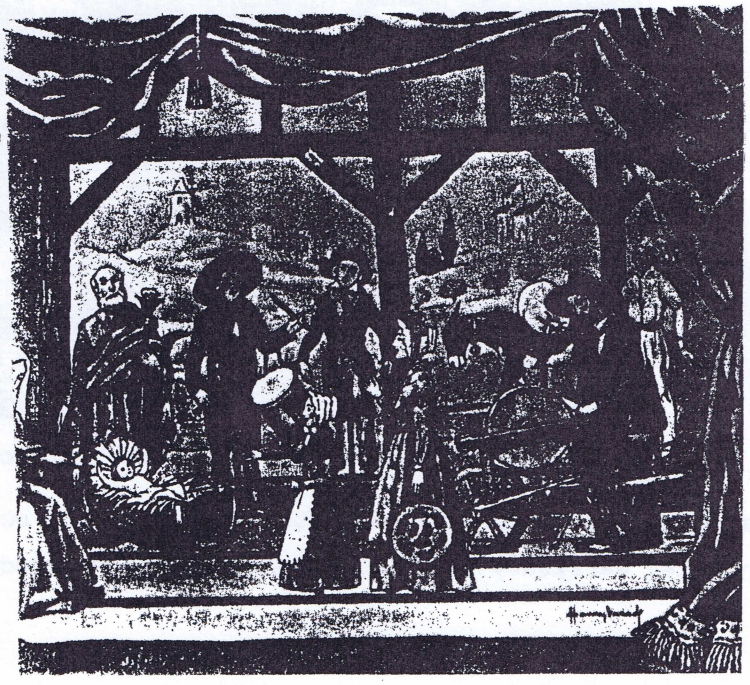

Rys.7. Prowansalska szopka mechaniczna.

Zdarza się, że obie zasady są stosowane w przypadkach animacji poszczególnych figur szopki mechanicznej. " W kościele O.O. Kapucynów przy ulicy Miodowej w Warszawie istnieje szopka mechaniczna (jak podaje J.K."Teatr lalek"nr 4 z 1987r) od ponad dwudziestu lat (patrz fot.8). Ta z ostatniego 1986 roku przywołuje nie tylko czas Narodzenia Pańskiego, lecz także ostatnią pielgrzymkę papieską... Na ziemi Kłodzkiej, kulturowym pograniczu polsko - czesko - niemieckim, szopki mechaniczne mają blisko dwustuletnią tradycję.

Szopka w Wambierzycach (patrz fot.9), zwanych ze względu na rozległy zespół kalwaryjski "śląską Jerozolimą", już pod koniec XIX wieku była nie lada atrakcją dla piel-

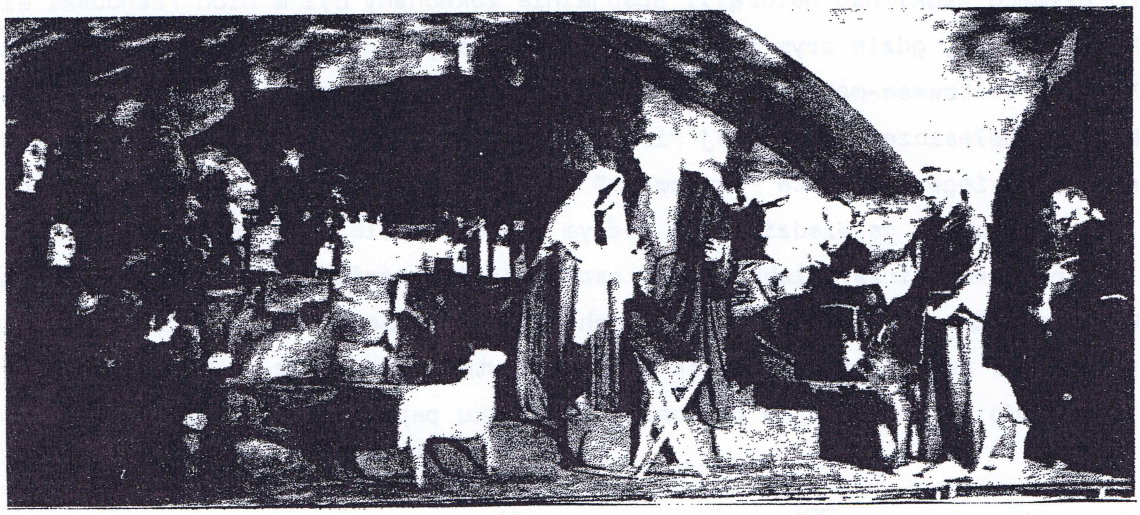

Rys.8. Szopka w kościele O.O.Kapucynów w Warszawie.

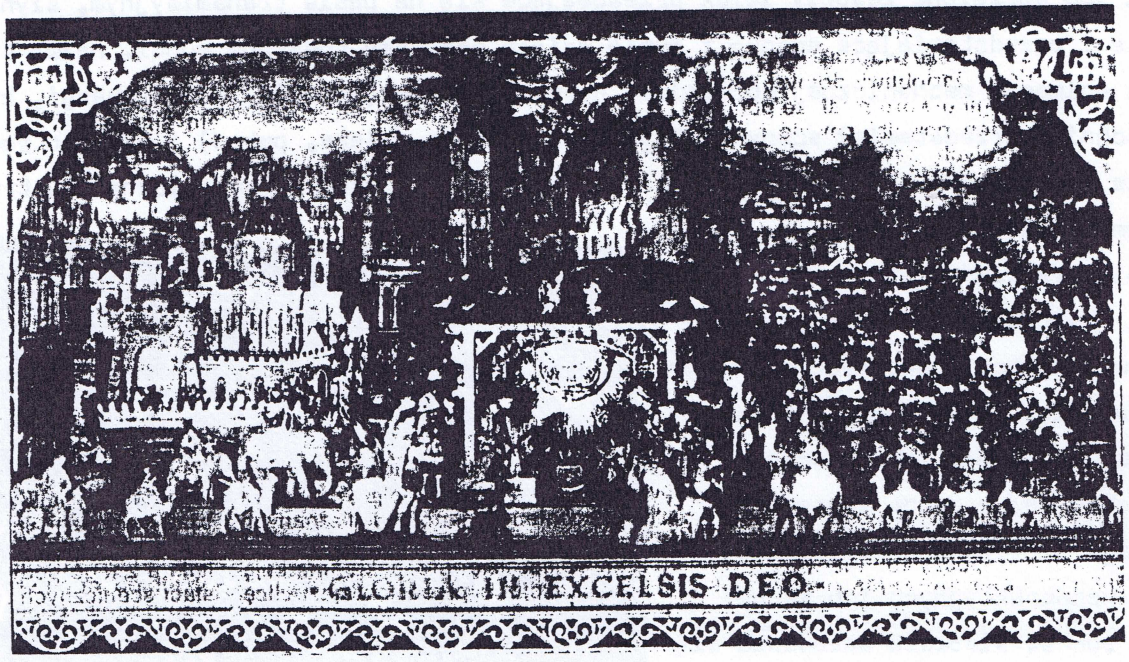

Rys.9. Szopka w Wambierzycach.

grzymów. Jej twórca, Longin Witting, w młodości uczył się ślusarstwa, a następnie wyrabiał warsztaty tkackie. Szopka Wittingów składa się w istocie z kilku oddzielnych,

osobno zakomponowanych obrazów. Boże Narodzenie jest tematem największego, przedstawiającego stajenkę betlejemską z Dzieciątkiem w kołysce, Świętą Rodziną, hołdem pasterzy i monarchów. Spośródośmiuset figurek z lipowego drzewa, trzysta jest ruchomych, ożywianych nakręcanym mechanizmem ciężarkowym (jak w zegarach), napędzającym skomplikowany układ pasów, kół, osi i trybów. Dominują kunsztowne poruszenia bez zmiany miejsca - buja się kołyska, kłaniają królowie, uderzają miecze siepaczy, poważnie kiwają głowami apostołowie. Ruch posuwisty pojawia się tylko w drugim planie. Kształt szopki pozostał niezmieniony od końca XIX w. jako zabytek nie podlegała ona aktualizującym zabiegom".

Teatr automatów

Teatr automatów to teatr, w którym lalki, rekwizyty i dekoracje porusza jakiś automat. Od wieków szukano sposobów na "ożywienie" lalki przy pomocy różnych mechanizmów.

Organizowano przedstawienia, które dziś nazywamy teatrem automatów. Trzeba nadmienić, że wymieniony teatr automatów miał pośredni wpływ na rozwój teatru lalek, a przedewszystkim na jego mechanizację.

Henryk Jurkowski w "Dziejach teatru lalek" t. I. pisze między innymi "Pokazy automatów w czasie festynów zawierały w sobie elementy teatralne wspólne ze wspomnianym już Filona z Bizancjum (patrz Rys.11), przedstawiały zdarzenia ujęte w logiczną całość dramatyczną. I tak w Walencji w r.1599, w czasie procesji ku czci św. Wincentego, przedstawiono fragmenty z jego życia. Scena znajdowała się na wozie, w kształcie łodzi, który po ulicach miasta ciągnęły centaury....

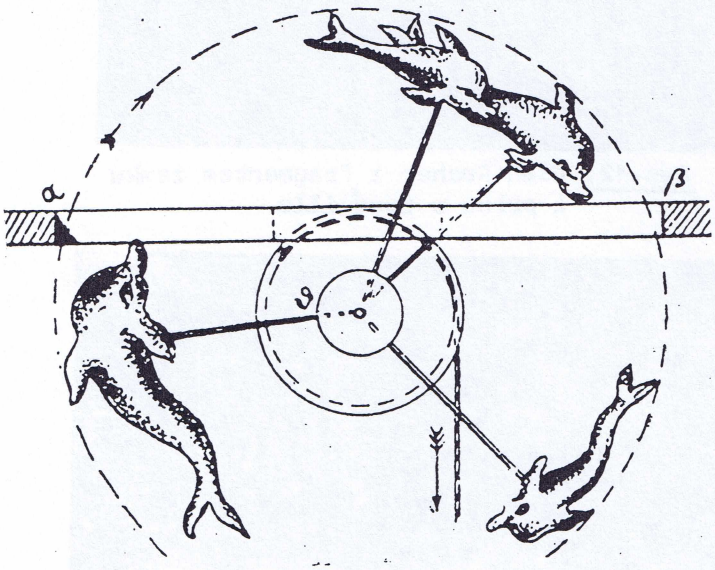

Rys.11. Delfiny- detal z teatru automatów Filona z Bizancjum

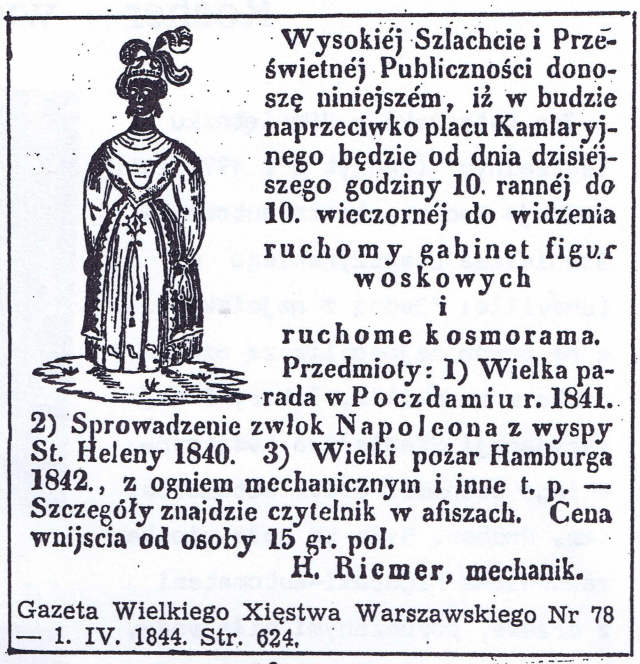
Wysokiéj Szlachcie i Prześwietnéj Publiczności donoszę niniejszém, iż w budzie naprzeciwko placu Kamlaryjnego będzie od dnia dzisiéjszego godziny 10. rannéj do 10. wieczornéj do widzenia ruchomy gabinet figur woskowych i ruchome kosmorama. Przedmioty: 1) Wielka parada w Poczdamiu r. 1841. 2) Sprowadzenie zwłok Napoleona z wyspy St. Heleny 1840. 3) Wielki pożar Hamburga 1842., z ogniem mechanicznym i inne t. p. — Szczegóły znajdzie czytelnik w afiszach. Cena wnijścia od osoby 15 gr. pol.

H. Riemer, mechanik.

Gazeta Wielkiego Xięstwa Warszawskiego Nr 78 — 1. IV. 1844. Str. 624.

Rys. 10.

Obok okazyjnie organizowanych spektakli automatów, takich jak ów z życia świętego Wincentego, znane były stałe przedsięwzięcia teatralne zwane teatrem mechanicznym.

Szczególnie w Hiszpanii były one szeroko rozpowszechnione w wiekach XVI i XVII pod nazwą mundinuevo i retablo. Ta ostatnia odmiana wyróżniała się skomplikowaną budową i dużymi możliwościami widowiskowymi."

Również Leonardo da Vinci (1452-1519) znalazł w swojej bogatej twórczości miejsce dla mechanicznego teatru (lalek). Leonardo da Vinci był konstruktorem osobliwych dziwotworów i poruszających się istot mechanicznych. Umiał zrobić skrzydlate płazy, które po nakręceniu sprężyny biegały po posadzce i unosiły się nad nią. Lepił z wosku fantastyczne stwory zwierzęce, które fruwały nad głowami przerażonych i zgorszonych ludzi, mających go za czarnoksiężnika.

W 1490 roku w Mediolanie, na dworze księcia Lodovico Sforzy, Leonardo urządził cały teatr lalek - nieznane dotąd przedstawienie mechaniczne. "Kiedy zasłona podniosła się do góry, widzowie ujrzeli wnętrze półkuli niebieskiej, skrzącej się jakby pyłem diamentowym - pisze Vallentin - a we wnętrzu tym siedem planet krążyło po swych orbitach, z wyżyn zaś niewidzialnych jęli zstępować bogowie olimpijscy wśród rozmigotanych, zapalających się i gasnących gwiazd. Ukryta muzyka i chór tłumiły hałas mechanizmu - tak, że odniosło się zupełnie wrażenie, jak gdyby wszystko to ożywione było jakąś siłą nadprzyrodzoną...".

Rocher - wioska automatów

Jan Ostrowski w "Pamiętniku teatralnym" (zeszyt 2 z 1972 roku) opisuje Rocher, teatr automatów Stanisława Leszczyńskiego w Lunéville: "Jedną z najciekawszych, a na pewno najosobliwszą ozdobą parku w Lunéville, lotaryńskiej rezydencji Stanisława Leszczyńskiego stanowił teatr automatów, tzw. Rocher. Była to cała wioska, zaludniona figurami-automatami z drzewa, poruszanymi siłą wody. Pomysł wyszedł niewątpliwie od samego króla, a zrealizował go nadworny architekt Emmanuel Héré (1705-1763). Rocher powstał w 1742 roku, a uzupełniono go jeszcze w dziesięć lat później. Dodano wówczas dwóch, również automatycznych strażników.

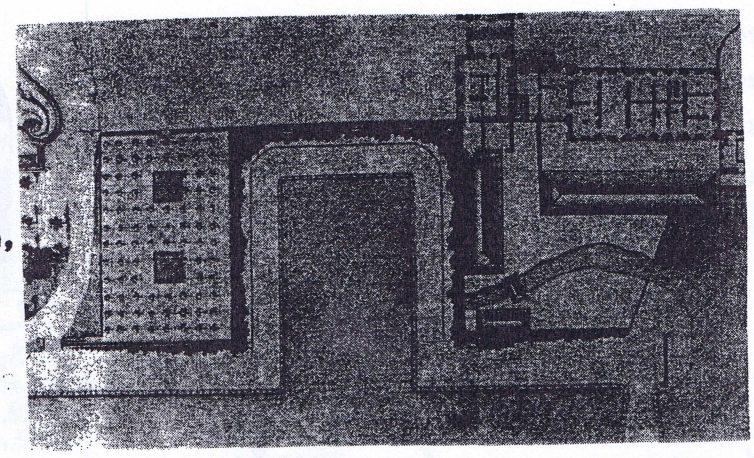

Rys.12. Plan Rocher z fragmentem zamku i parku w Lunéville

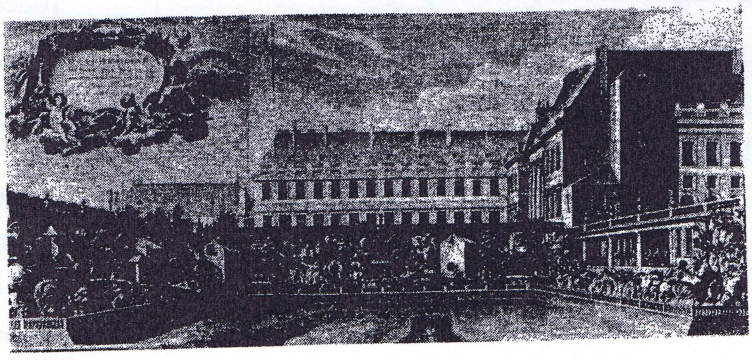

Rys.13. Rocher, widok od północy

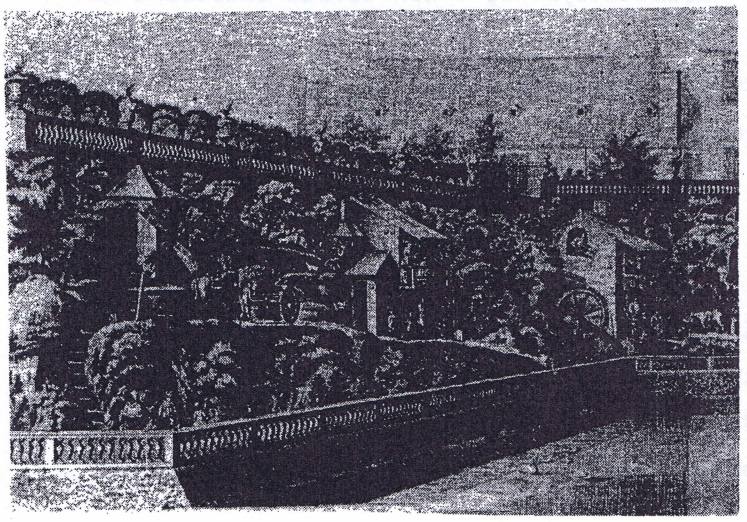

Rys.14. Rocher, skrzydło wschodnie

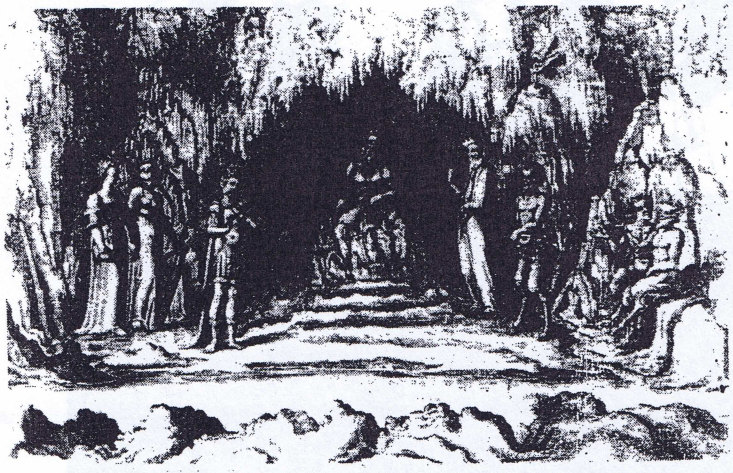

Rys.15a. S.de Caus, Koncert Orfeusza

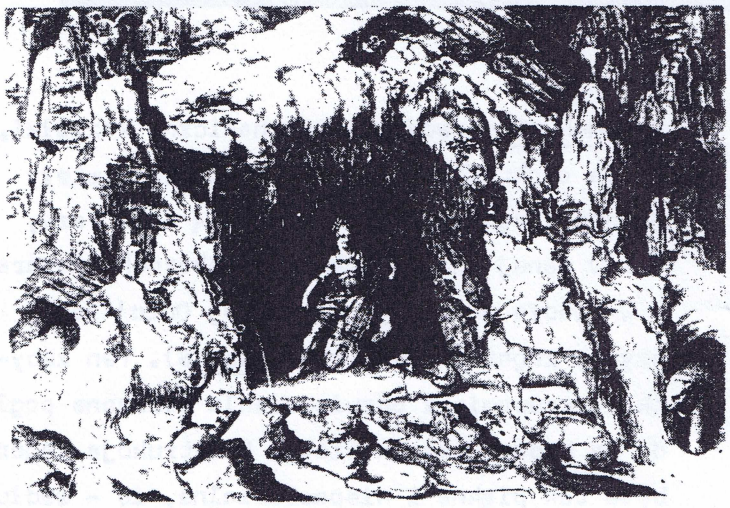

Rys.15b. S.de Caus, Koncert Pana

Spektakl teatru automatów był jedną z głównych atrakcji Lunéville. Rocher przylegał do skarpy tarasu pałacowego, opadającej ku niżej położonej części ogrodów i Wielkiemu Kanałowi, który w tym miejscu miał kształt krzyża. Założony na planie zbliżonym do podkowy, składał się z części centralnej, okalającej z trzech stron poprzeczną odnogę kanału, oraz skrzydeł bocznych, rozciągających się wzdłuż jego właściwych brzegów. Całość liczyła około 250 m długości i 86 a nawet 88 figur naturalnej wielkości.

Tłem dla spektaklu był sztucznie zbudowany skalisty krajobraz górski, któremu całość zawdzięczała swą nazwę. Potężne bloki piaskowca rozrzucono malowniczo, tworząc groty ze stalaktytami, ścieżki i strumyki. Dodano również odpowiednią roślinność. Automaty zgrupowano w części centralnej, wokół zakola kanału. W częściach bocznych stworzono iluzyjne perspektywy krajobrazowe, otwierające się między ramami z głazów.

Treścią przedstawienia było sielankowo potraktowane, pracowite i wesołe życie wsi. Były więc tam budowle takie jak wiatrak, młyn wodny, kuźnia, karczma i domy chłopskie. Mieszkańcy wioski zajęci byli różnymi pracami domowymi i rzemieślniczymi. Nie brakło również bawiących się dzieci, pasterzy i zwierząt domowych, a nawet sceny pijackiej i pustelnika modlącego się na uboczu przed swą jaskinią. Wszystkie figury wykonywały skomplikowane ruchy i wydawały rozmaite głosy.

W różnych miejscach wioski rozmieszczono kilku muzykantów, grających na fletach (Rys.15) i skrzypcach. Całość, pełna ruchu, barwy i dźwięku musiała robić duże wrażenie, tym bardziej, że figury były wykonane bardzo naturalistyczne, a ich twarze wzorowano na fizjonomiach mieszczan z Lunéville.

Śmierć Leszczyńskiego w 1766 roku była również kresem istnienia Rocher. Nie zachowały się ani figury, ani urządzenia hydrauliczne."

Współczesny teatr mechaniczny

Lalki mechaniczne i automaty "teatralne" obecnie są częściej spotykane niż by się to na pierwszy rzut oka wydawało. Wszystkie te chodzące Mikołaje, skaczące zajączki, ruszające się manekiny z reklam itd. itd. - to lalki mechaniczne. Zainstalowane na dachu budynku lalki poruszane wiatrem (patrz Rys.16) to również lalki mechaniczne.

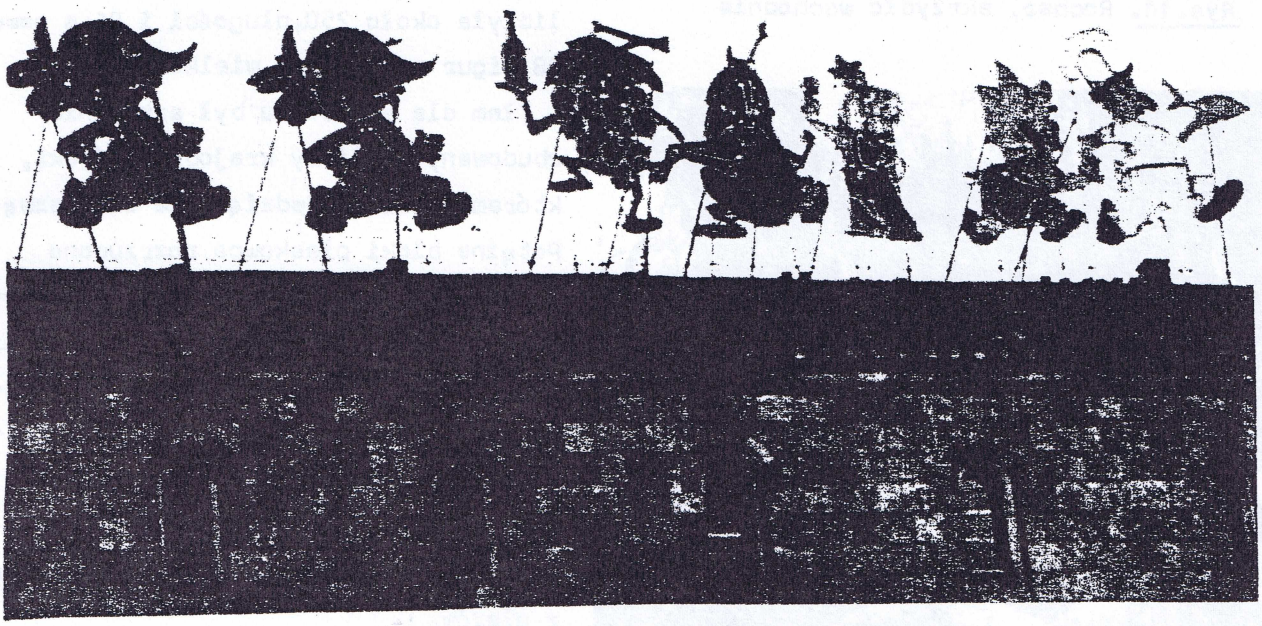

Rys.16.

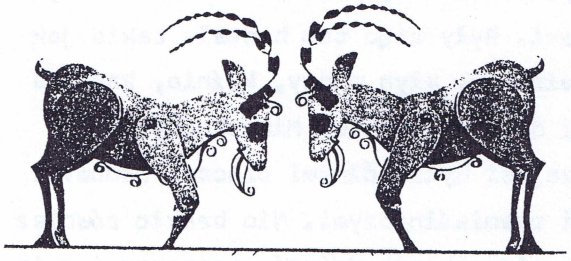

Rys.17. Poznańskie koziołki

Rysunek 17 przedstawia mechaniczne koziołki, które o określonym czasie wychodzą z wieży poznańskiego ratusza i bodą się tyle razy, ile w danej chwili pokazują wskazówki zegara.

W Pradze na wieży ratuszowej Orloj jest czynny zegar z 1490 roku (Rys.18). Ten zabytkowy czasomierz odzwierciedla ówczesne poglądy na budowę wszechświata. Konstrukcja zegara była tak piękna i niepowtarzalna, że - według legendy - jego twórcę miano oślepić, by już nigdy więcej nie stworzył równie doskonałego dzieła. Figury apostołów, które ukazują się

co godzinę w okienku Orloja, zostały zainstalowane dopiero w XVII wieku.

Na fasadzie gmachu Moskiewskiego Teatru Lalek widnieje ogromny zegar (Rys.19), jego wielkość szacuję na około 6 metrów wysokości i 5 metrów szerokości. Górę wieńczy złoty kogucik, po lewej i prawej stronie - kolorowe latarenki i dzwoneczki.

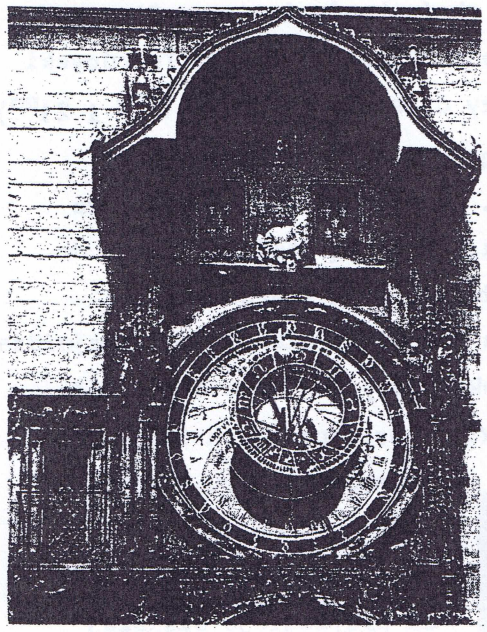

Rys.18.

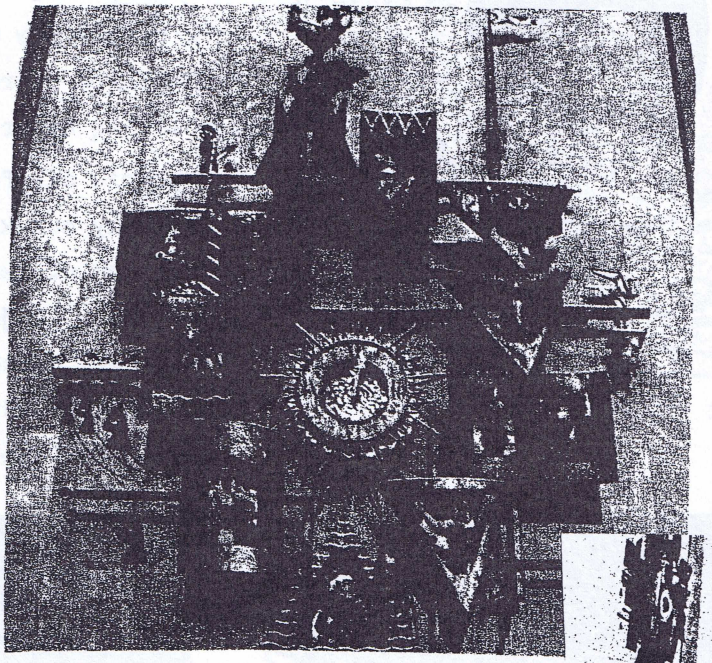

Rys.19.

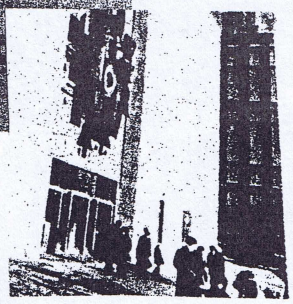

Co godzinę kogucik "ożywa" i wydaje głośne trzykrotne kukurykuuu, zegar wybija godzinę i z odpowiedniego domku wyskakuje zwierzątko z bajki, tańczy, kłania się, albo gra na jakimś instrumencie przy wtórze piosenki. O godzinie dwunastej ożywa całe zegarowe miasteczko, a dwanaście mechanicznych zwierzaków daje małe przedstawienie.

Istnienie współczesnego teatru automatów ilustrują również niżej wymienione przykłady. Ryszard Pluciński opisuje w kwartalniku Teatr Lalek jak zrobili mechaniczny teatr dla gimnazjum w Białej Podlaskiej: "Dla szkoły, ściśle mówiąc, na wystawę szkolną zrobiliśmy "teatrzyk elektryczny" Brat zbudował mechanizm, ja zaś dałem oprawę plastyczną, dekoracje oraz pewnego rodzaju ruchome kukiełki. Teatrzyk ten był całkowicie zmechanizowany. przez naciśnięcie kontaktu puszczało się w ruch całą jego maszynerię, która sama podnosiła i opuszczała kurtynę, zapalała i gasiła światła oraz w odpowiednich momentach przesuwała cztery klatki obrotowej sceny przedstawiające jeszcze dramat miłosny mojej kompozycji."

Henryk Rogacki w kwartalniku Teatr Lalek (nr.4 z1993r.) o mechanicznym teatrze w Pradze pisze między innymi: "...siedział znudzony lalkarz zajęty lekturą i opróżnianiem puszek piwa. Od czasu do czasu zezował na magnetofon i jakieś komputerowe "ustrojstwo". To ostatnie poruszało marionetkami w stojącym z boku przenośnym teatrzyku ulicznym. Z magnetofonowego nagrania pochodziły głosy lalek."

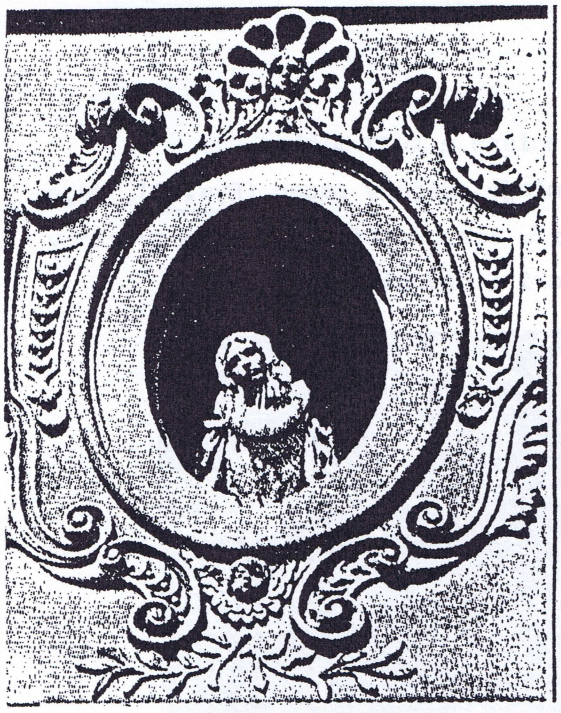

Rys.20. Panienka z okienka

Współczesny przykład z Gdańska: mechaniczna lalka Hedwiga (Rys.20) ukazuje się codziennie w oknie Nowego Domu Ławy (obok Dworu Artusa), jest jedną z turystycznych atrakcji Gdańska. Ruchami "Panienki z okienka"- XVII w. figury gdańszczanki z romansu Deotymy (Jadwigi Łuszczewskiej) steruje komputer.

W Bydgoszczy w oknie kamienicy przy Starym Rynku 15 (od czerwaca 2006roku) Mistrz Twardowski kłania się dwa razy dziennie (o godz. 13^{00} i 21^{00}). Ukazywaniu się figury Twardowskiego (Rys.21) towarzyszy muzyka. Dwumetrowa figura dojeżdża na szynach do okna. Okno się otwiera, potem do jego skraju podjeżdża figura Twardowskiego, kłania się, obraca się wokół własnej osi i wjeżdża spowrotem do budynku. Wszystko trwa około półtorej minuty. Przykłady współczesnych lalek mechanicznych, teatru automatów można by mnożyć.

Współczesny teatr lalek nie przywiązuje większej wagi do automatów. Teraz animacja lalek opiera się na bezpośrednim lub pośrednim ruchu ludzkiej ręki, ale należy pamiętać, że teatr automatów miał duży wpływ na mechanizację współczesnej lalki teatralnej.

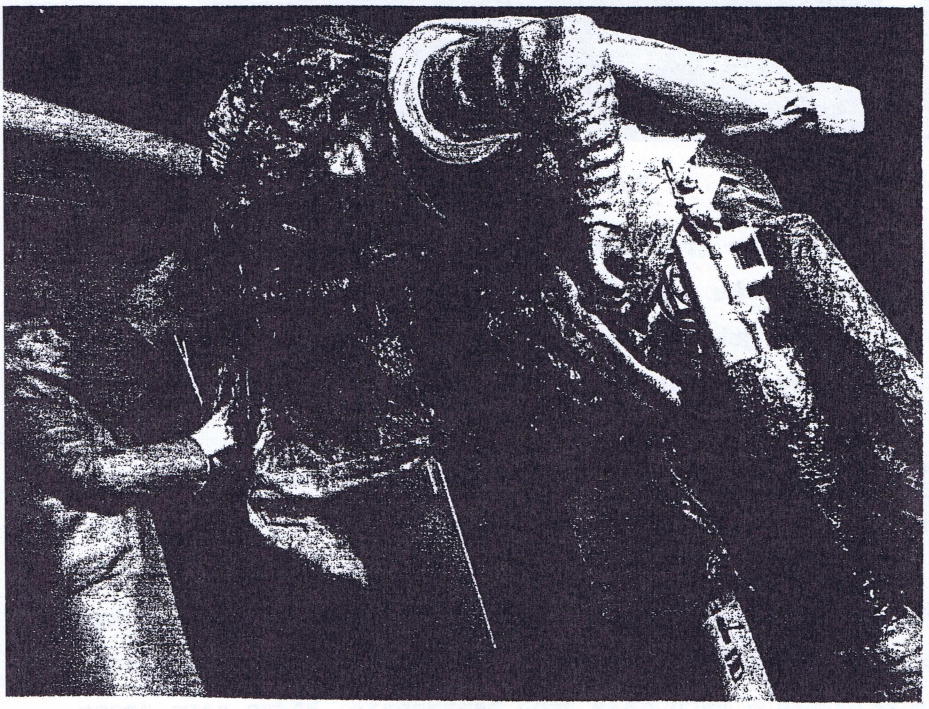

Rys.21. Mistrz Twardowski kłania się

Zdaję sobie sprawę, że nie wyczerpałem tematu zawartego w tytule. Dlatego dla pogłębienia wiedzy o lalce mechanicznej i o teatrze automatów proponuję zainteresowanym instruktorom teatrów lalek sięgnięcie do pozycji wyszczególnionych w bibliografii tego zeszytu.

Bibliografia

H.Jurkowski "Dzieje teatru lalek" t.I. PIW W-wa 1970
M.Kempisty "Mały słownik cybernetyczny" WP W-wa 1973
Miesięczniki "Młody technik" z roku 1987
Kwartalnik "Pamiętnik teatralny" zeszyt 2)1972r.
Miesięcznik "Nowa fantastyka" maj i czerwiec 2002r.
Patryce Pavis "Słownik terminów teatralnych" Wrocław 1998
Praca zbior. "Słownik wiedzy o teatrze" wyd. Park Bielsko-Biała 2005
Kwartalnik Teatr lalek z lat 1957 - 1967